

İZMİR İLAHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI
NO.

**DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
D.E.Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İşbirliğiyle Düzenlenen**

**İSLÂM
VE
ÇALIŞMA HAYATI
ULUSAL SEMPOZYUMU**

[25-27 Kasım – 2005]

İZMİR 2008

III.Oturum/Üçüncü Bildiri

YARARLI İŞ (SALİH AMEL)

Ertuğrul DOĞUÇ

Kuran'da cennet vaadi inanan ve yararlı işler yapanadır. (2/82,23/29,19/96 vb.) Dinimizde yararlı iş yapmak çok önemsenmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde şöyle diyor:

“Korkusuz, üzüntüsüz kesin kurtuluş dıştan ve içten tekit edilmiş, artırılmış hakiki iman ve bununla beraber salih amele bağlanmıştır. Hakiki iman olmadan güzel amel dünya için faydalı olsa bile ahiret için yarar sağlamaz. Güzel amel olmadan hakiki iman mümkün ise de tam olmaz, ebedi azaptan kurtarsa bile mutlak korku ve hüzünden kurtarmaz. Şu halde İslam'ın kesin müjdesi hakiki iman ile salih amelin birleşmesindedir.”

O zaman sormak lazım, yararlı iş (ameli salih) sözü ne ifade ediyor? Bunun manası güzel iş, doğru iş, faydalı iş, dinin öğütlerine uygun iş şeklinde düşünülebilir. Bu tarifi örneklerle açarsak, mesela; namaz, oruç, zekat gibi ibadetler bu kapsamda mıdır? Lügat anlamı ile evet. Namaz kılmak bir ameldir. Doğru ameldir, iyi ameldir, faydalı ameldir. Ancak Kuran'da cennet vaadi ile yapılması istenen “inanmak ve yararlı işler yapmak” ifadesinde kastedilen mana farklıdır. Bu ifadede iki ayrı fiil vardır. İnanmak ve faydalı iş yapmak. Bu ikisi de ayrı ayrı yapılmalıdır ve birbirini tamamlamalıdır. Sadece inanmak yeterli değildir. Sadece faydalı iş yapmak da yeterli değildir. Namaz, oruç, zekât gibi ibadetler inancın eyleme dökülmüş halidir ve birinci grupta, yani “inanmak ve faydalı iş yapmak” önerisinin “inanmak” kısmında mütalaa edilmelidir. Çünkü sadece bunlar dinin amacını karşılamak için yeterli değildir. Dinin amacı insanları hem dünyada hem ahirette mutlu etmektir. Mutluluk ise anonim bir kavramdır. İnsan tek başına mutlu olamaz. Gece olduğunda elektrik düğmesini çevirdiğimde ışık yansın isterim. Cereyan kesik ise mutsuz olurum. Sabah fırına gittiğimde ekmek bulmak isterim, fırıncı ekmek çıkarmamışsa mutsuz olurum. Dolayısı ile benim mutluluğum elektrik teknisyeninin hizmetine, tipide, fırtınada gidip direkte kopan teli tamir etmesine; fırıncının üretimine, sabah erkenden kalkıp ekmek çıkarmasına, yani başkalarının hizmet ve üretimine bağlıdır. Haklı olarak başkaları da benden bir hizmet veya üretim bekler. Dinin önerisi de işte budur. Yani herkes yalnız kendisine değil başkalarına da faydalı olacak

İSLÂM ve ÇALIŞMA HAYATI

bir iş yapmalıdır. Yoksa kendi köşeme çekileyim, hiçbir işe karışmayarak ibadetimle meşgul olayım demek dinin istediği bir yaşam modeli olamaz.

Bir kişi gelip dese ki: "Hocam ben cennete gitmek için ne yapmalıyım?" Verilecek cevap : "Bu konu Kuran'da açıkça ifade edilmiş, inanacak ve yararlı iş yapacaksın" dır. Neye inanacağım, diyecek. Siz de Allah'a, peygamberlere, meleklerle, kitaplara, ahiret gününe... Sayacaksınız. Tamam, bunlara inandım, 'başka' diyecek. Siz de, ayrıca yararlı iş (ameli salih) yap diyeceksiniz. O da bunlar nedir dediği zaman siz de sayacaksınız, namaz kılmak, hacca gitmek, zekat vermek, başkalarına faydalı hizmet yapmak, başkalarına faydalı mal üretmek ... O da derse ki 'tamam, ben bunlardan baştakileri (ibadetleri) yapıyorum, o halde görevim tamam.' Bu halde amaç gerçekleşmiş olur mu? Olmaz, çünkü bu kişi sadece Allah'a karşı görevlerini yapmış, topluma karşı olanı yapmamış olur. Yani yukarıdaki örnekteki elektrikçi de, fırıncı da görevlerini yapsın amma 'ben onlara bir hizmet vermeyeyim, köşemde ibadetimle mutlu olayım' demiş olur ki bu doğru davranış olmaz. Toplumunu da bireyleri de mutluluğa götürmez. Çünkü herkes böyle derse toplum yaşamı mümkün olmaz. Herkesin bir işin ucundan tutması gerekir. O zaman yukarıdaki, 'cennete nasıl giderim?' sorusunun doğru cevabı şöyle olmalıdır, Allah'a, peygamberlere, meleklerle, kitaplara, ahiret gününe inan ve inancının gereği olan ibadetleri yap, bu birinci görevindir, ancak yeterli değildir. İkinci bir görevin daha vardır ki, o da başkalarına faydalı olacak hizmet yapmak veya mal üretmektir.

Tabii ki insanlara yardım etmek, onlarla ilgilenmek, derdini, sevincini paylaşmak da salih amel tarifi içine girer. Ancak bugünün yaşam ve çalışına düzeni bizden sürekli iş peşinde olmayı veya işi yetiştirmek için koşuşturmayı beklerken kaç kişi böyle güzel amellere zaman ayırabiliyor ve maalesef birçok insan bunları kaybedilmiş veya para kazanma zamanından çalınmış zaman olarak görüyor. Bir gazete büfesi camının üstüne "adres sormayınız" diye levha asabiliyor. Çünkü birisine adres tarif ederken başka birine satış yapma fırsatını kaçırabileceğini düşünüyor. Eğer sağlam bir dini kültür almış olsaydı insanlara yardımcı olmanın bir salih amel olduğu, onun sevabının satış fırsatını kaçırdığı malın kârından çok daha önemli olduğunu bilecek, o zaman adres soran birisine yardımcı olurken manevi bir haz duyacaktı.

İş hayatındaki insanlarımız, en küçük simitçiden en büyük holding sahibine kadar, yapılan işde esas amacın insanları memnun etmek olduğunu hatırdan çıkarmamalıdır. "Allah razı olsun, aldığım maldan (veya yapılan hizmetten) memnun kaldım, verdiğim para helal olsun" şeklinde bir söz duymanın iş hayatında en büyük kazanç olduğunun idrakinde olmalıdır. Çünkü bu durumda Allah'ın da rızası kazanılmakta

ÇALIŞMA HAYATININ HUKUKİ BOYUTU

ve Fecr Suresindeki “Memnun etmiş ve memnun edilmiş olarak Rabb’ine dön” mealindeki 18. numaralı ayetin gereği yerine getirilmektedir.

Dinimiz helal kazancı teşvik eder, haram kazancı ayıplar. Ancak toplumumuzun büyük bir kısmı bu davranışı göstermiyor. Rüşvetle, hile ile insanları aldatarak, zaaflarından istifade ederek servet sahibi olmuş kimseler, öyle zamanlar oluyor ki sanki bu becerileri ile hayranlık uyandırıyor. Eski bir bakan, yoksullukla girdiği politik hayattan zengin olarak çıkmış, hakkında bin bir türlü yolsuzluk iddiası ortada dolaşiyor, fakat gittiği yerlerde “sayın bakanım” diye itibar görüyor. Başka bir adam işadamı sıfatı ile ortalıkta geziyor, servetinin kaynağını kimse bilmiyor, bir sürü karanlık işi, bir tane de paravan şirketi var, fakat parası var diye muteber kişi oluyor. Bu kötü örnekler hali ile yanlış düşünceleri, yanlış hevesleri tahrik eder, teşvik eder. Oysaki toplum bu insanları en azından gösterdiği tepki ile cezalandırırsa, onları dışlasa başka insanların da harama yönelmesini caydırıcı çok önemli bir etki olur. Çünkü her insan çevre ve toplum tarafından beğenilmek, takdir edilmek ister, dışlanmak, aşağılanmak istemez. Sağlam bir dini, ahlaki kültür edinmiş toplum yukarıda bahsettiğimiz davranışı gösterir ve o zaman helal-haram kıstası iş hayatında önemli yer tutar. Birçok insan da en azından toplum tarafından aşağılanmamak için haramdan uzak durur.

Geçenlerde bir gazetede şöyle bir haber vardı: “Ev içinde kaçak su kullananlar yakalandı. Bunlardan bir kısmı sadece mutfak çeşmesine saat bağlamış. Nedeni sorulduğunda, çoluk çocuğumuzun boğazından haram su geçmesin diye saat bağladık demişlerdir.”

Burada, yaygın olarak rastlanan bir yanlış anlayışın ilginç bir örneğini görüyoruz. Bu yanlış anlayış, devlet malını haksız olarak sahiplenmenin hırsızlık sayılmamasıdır. Elektrik, su kaçak olarak kullanılabilir, devletin aracı şahsi işde kullanılabilir. Aynı anlayış çoğu kere çalışılan bir şirket malına karşı da gösterilebilmektedir. Bu davranış tuvaletteki bir sabunun cebine koyup evine götürmekten, fiş kesmeyip parayı cebine atmaya, kendi hesabına satış yapmaya kadar uzanmaktadır. (Kendi hesabına satış: Bir gazino barmeninin mesela üç liraya sattığı kolanın parasını cebine atıp onun yerine dışardan bir liraya aldığı kolayı koymasındır. Böylelikle iki lira kar kendisine kalır, gazinonun malı da eksilmez.) Burada temel sorun haram kavramının insanlarımızı eksik anlatılmasıdır. Haram çoğu kez sadece yeme, içme ile ilişkilendirilmekte, hırsızlığın veya hak edilmemiş bir para veya menfaatin haram olduğu düşünülmemektedir. Çalışanların bazen yaptıkları iş yavaşlatma eylemlerinde de bu durum söz konusudur. İşini yavaşlatan kişi bir iş gününde yapması gereken işin belki yarısını yapmakta fakat yevmiyesini tam almaktadır. Hak edilmemiş bu yarım yevmiye helal mi

İSLÂM ve ÇALIŞMA HAYATI

olacaktır? Herhalde olmayacaktır. Haramın, helalin ne olduğunu insanlarımızı her yönü ile anlatıp onları bilinçlendirmedikçe iş hayatında bu tür problemler sürüp gidecektir.

Helal-haram konusunda bir sorun da, yurtdışında çıkmış. Bir gazetede Almanya'da yaşayan bir okuyucu soruyor: Almanya'ya Avustralya'dan ithal edilen etleri yiyebilir miyiz? Bir din adamı soruyu cevaplamış: Yahudi ve Hıristiyanların kestikleri etler Allah adına kesilmeleri şartıyla helaldir. Avustralyalılar da Hıristiyandır dolayısı ile oradan gelen etleri helal kabul edebiliriz.

Gazete yazarı da laik kıstaslara göre cevap verdiğini söyleyerek "Bilim açısından helal et, sağlık kontrolleri yapılmış hayvanların hijyen kurallarına göre kesilmiş, işlenmiş ve saklanmış olmalıdır. İktisadi hukuk açısından helal et, işletme ruhsatlı mezbahada belediye rüsumu ödenerek kesilmiş ve faturalı satılan ettir." dedikten sonra soruları sıralıyor:

"Şeriata göre yenmesi caiz olan hangisidir?"

Din kesme ve işleminin hijyen kurallarına uygun olmasıyla ilgilenir mi?

Hakeza bu işleri yapanların mali ve iktisadi vecibeleri yerine getirip getirmediğine bakar mı?

Ayrıca modern mezbahalarda hayvanlar makine ile kesiliyor, işçi eline bıçak alıp kesiyor burada Allah adına kesim nasıl sağlanacaktır?"

Sıra ile cevap verelim. Din yenmesi yasak olanları Maide 3 ile tadat ediyor; leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, taşla vurularak öldürülmüş, yukarıdan düşmüş, başka hayvanlarca öldürülmüş hayvanlar haram. Serbest olanlar için de bir sonraki ayet ile genel bir kural getirilmiş. "**Size iyi ve temiz şeyler helal kılındı**" (Maide 5/5). Yani din hijyen ile yani temizlik ile ilgileniyor ve şart olarak görüyor. Bu işleri yapanların mali vecibeleri ise, eğer ticaret için yapılıyorsa dinin ticarete genel bakışı içinde değerlendirilir. "**Doğru terazi ile tartın, ölçüyü tam yapın, adaletten ayrılmayın, başkalarının hakkını kısmayın**" diyen bir din elbette vergi kaçırmayı yani devletin, dolayısı ile toplumun hakkını çalmayı hoş görmeyecektir. İşçilerin eline bıçak almadan kesim yapılan modern mezbahalarda ise yapılan işlemler incelenerek nerelerde dini vecibe uygulanabileceği belirlenebilir. Örneğin kesim makinesini çalıştıran işçi düğmeye basarken besmele çekebilir.

Bir tanıdığımız yeni bir işyeri açtığı zaman "hayırlı kazançlar olsun" diye dilekte bulunuruz. Burada kastımız, 'dürüst çalış, insanlara faydalı işler yap, senden de düzgün kişiler helal paralarla alışveriş yapsın, sen de

ÇALIŞMA HAYATININ HUKUKİ BOYUTU

helal para kazan' şeklinde bir dilektir. Ancak hayırlı kazanç kavramı bir paranın sadece nasıl kazanıldığını değil nasıl harcanacağı meselesini de kapsar. Çünkü bir para helal yollardan da kazanılmış olsa meşru ve helal olmayan amaçlar için harcanacaksa ona 'hayırlı kazanç' denmez, çünkü amacı hayra dönük değildir. Kur'an bize hayırlı kazancın nasıl olması lazım geldiği konusunda bazı ipuçları verir. Bakara Suresi 2/177 ayeti, **"Anlaşmalarımızı yerine getirin"** der. Bugünkü hukuk sisteminde bir iş akdini bozmak, bazı maddeleri işimize geldiği gibi yorumlamak için çeşitli imkânlar vardır. Ancak bu ayetin hükmüne uyacaksa hukuki hiçbir müdahaleye gerek kalmadan samimiyetle verdiğimiz sözleri tutmalı, anlaşmalarımızı yerine getirmeliyiz. İsra Suresi 17/35 ayeti **"Ölçüyü tam yapın, doğru terazi ile tartın"** diyor. Buradaki anlam da sadece ölçmek, tartmak değildir. Sütçünün süte su katmasından bir müteahhidin inşaatında eksik demir kullanmasına veya bir çalışanın yapmadığı halde fazla mesai yazmasına kadar geniş bir yelpaze içinde iş hayatında insanları aldatmaya ve hileye set çekilmektedir. Bakara Suresi 2/112 **"Kim işini güzel yapıp özünü Allah'a teslim ederse onun mükâfatı Rabbi'nin yanındadır"** diyor. İşimizi güzel yapmamızı istiyor. Bir işi yapan insan yaptığı işi evvela kendisi beğenmeli, işin hakkı ne ise, gereği kuralı ne ise ona uygun yapmalıdır. Yoksa böyle de olur diyerek sırf yapmış olmak için baştan savma iş yapmak, işini güzel yapmak değildir ve karşılığında alınan paranın helallliğini tartışmalı hale getirir. Şuara Suresi 26/183 ayetinde **"İnsanların haklarını kısmayın"** ifadesi vardır. İşimizi yapan personelimize, taşeronumuza, bize mal ve hizmet sağlayan başka iş sahiplerine hak ettikleri parayı adil bir şekilde belirleyip zamanında ödememiz gerekir. Aksi bu ayet hükmüne aykırı davranış olur. Piyasa şartları müsait diye bir ürüne aşırı kar koyarak fiyatını yükseltmek, karaborsacılık yapmak, vadeli satışa aşırı fiyat farkı koymak da karşı tarafın hakkına el uzatmaktır ve doğru değildir. Bu ayet hükmü bize göre vergi konusunu da kapsar. Devlet bizim vergilerimizle ayakta durur, yaşadığımız ülkenin insanlarına hizmet götürür. Biz vergimizi tam vermezsek ülkemiz insanlarının hak ettiği hizmeti eksik almasına sebep oluruz. Dolayısı ile insanların haklarını kısmış oluruz ki, bu da ayet hükmüne aykırıdır. **"İyilik ve takva üzerine yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine değil"** (Maide 5/2) ayeti hem kazanma hem harcama konusunu kapsar. Kazanma konusunda, 'günah üzerine yardımlaşmayın' diyerek firmaların insanları istismar etmek, haksız fiyat yükseltmek için işbirliği yapmamalarını, kartel oluşturmamalarını söylüyor. Kazanılan paranın harcanması konusunda ise 'iyilik ve takva üzerine yardımlaşın' diyerek hayır işlerine ve eğitime dönük vakıfları ve işbirliklerini teşvik ediyor. Kazanılan paranın

İSLÂM ve ÇALIŞMA HAYATI

harcanması konusunda bir başka ayet de Tevbe 9/34'dur. **“Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda sarf etmeyenleri acı bir azap ile müjdele”**. Burada hayırlı kazanç olarak kazanılan paranın nasıl harcılandığına dair işaret vardır. Allah yolunda sarf etmek demek Allah'ın razı olacağı şekilde sarf etmek demektir. Kazancın hayır işlerine, eğitime harcanması Allah'ı hoşnut eder. Ancak, insanlara faydalı mal veya hizmetler üretecek, yeni istihdam yaratacak, birçok insana dolaylı dolaysız ekmek kapısı açacak iş yerleri kurmak da Allah'ı hoşnut eder, dolayısı ile böyle bir yatırım için sarf edilen para da Allah yolunda sarf edilmiş sayılır.

Hayırlı kazanç insanların gönül rızası ile elde edilir, dolayısı ile ona vesile olan iş de salih ameldir. Çünkü insanlar o işten yararlanmış ve ondan razı olmuştur. Ancak her yararlı işin de bir dünyevi kazanç yaratması gerekmez. Yardım derneklerinde, hayır kurumlarında ücretsiz çalışan insanlar da yararlı işler yapıyorlar, karşılığında insanların ve Allah'ın rızasını kazanıyorlar Bu kişilerin şahsi çıkardan özellikle uzak durması gerekiyor. Çünkü yaptıkları bir suiistimal bu kurumların güvenilirliği konusunda tereddütler uyandırıp olası yardımların kesilmesine neden olabiliyor. Bir zamanlar Kızılay konusunda ortada dolaşan birtakım söylentiler, bu kuruma yapılan kan bağışlarında bile ciddi bir azalmaya sebep olmuştu. Dolayısı ile böyle kurum çalışanlarının çok titiz olması gerekir.

Dinimizin öğütlediği yüksek ahlaki değerleri özel hayatımız için ne kadar sahipleniyorsak iş hayatında da en az o kadar sahiplenmemiz gerekiyor. Böylelikle daha huzurlu bir iş hayatı oluşacak, daha güvenli iş ilişkileri kurulacak, daha kaliteli üretim yapılacak ve daha adil bir gelir dağılımı sağlanacaktır.